

8 *Psichologia. Sözdik / Jalpy.red. a. v. Petrovskii, M. G. Iaroshevskii. - 2-shi basylym.. jáne qosymsha-M.: Politizdat, 2010. - 494s.*

9 *Lapin N. I. Áleymettik-mádeni tásil jáne áleymettik-fynksionaldyq qurylymdar // áleymettanýlyq zertteýler. - 2019. - №. 7. - 3-12 b.*

10 *Larionova i.s. densaýlyq áleymettik qundylyq retinde : dis. - M.: [Máскеý. Memlekettik áleymettik. ýn-t], 2014.*

11 *Leontev D.A. áleymettik qundylyqtardan tulǵaǵa: sosioenez jáne qyzmettiñ qundylyq rettelýiniñ fenomenologiasy// MMÝ habarshysy. 14 Seria. Psichologia. - №4. - 2006a. - B. 35-44*

12 *Qaryndashev V. N. Shvarstýn jeke qundylyqtardy zertteý ádistemesi: tujyrymdama jáne ádistemelik nusqaýlyq. - Sankt-Peterbýrg.: Sóiley, 2022. - 70s.*

МРНТИ 14.37.01

<https://doi.org/10.51889/2959-5762.2024.84.4.026>

Б.Б.Атабекова^{1*}

¹ *Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы қ. Қазақстан*

ӘЛЕУМЕТТІК СЕРІКТЕСТІК - БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІҢ КӘСІБИЛІГІ МЕН БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ДАМЫТУДЫҢ ФАКТОРЫ

Аңдатпа

Бүгінде Қазақстанның әлемнің озық отыз елінің құрамына кіру стратегиясының жүзеге асырылуы және соған сәйкес әлемдік білім беру кеңістігіне ену қажеттілігі ЖОО нарық талаптарына сай мамандарды дайындау мәселесін алға шығаруда. Қазіргі еңбек нарықтық экономика өндіріс әлеміне еркін ене алатын, табысты әрекет етуге негіз болатын білім, білік, дағдылары қалыптасқан, ең бастысы тұлғалық сапалары дамыған бәсекеге қабілетті мамандардың жаңа типін қалыптастыру міндеттерін қояда.

Экономика саласында бұл ұғым өндірілетін тауарлардың сұранысқа ие болуын сипаттағанымен, қазіргі кезде бәсекеге қабілеттілік – өнеркәсіптік өнімнің құндылық және сапалық параметрлерін көрсететін жан-жақты ұғым екенін көреміз. Бұл ретте педагогикалық жоғары оқу орындарының басты өнімі елдің ертеңгі күнгі үкілі үміті бала тәрбиесімен айналысатын болашақ педагогтарды сапалы дайындауда екендігінде.

Қазіргі кезде «әлеуметтік серіктестік» ұғымы педагогикалық лексиконда кең қолданылып жүргендіктен білімді басты құндылық ретінде қабылдайтын азаматтық қоғамның ерекше институты. Білім берудегі әлеуметтік серіктестік білімге қатысы бар әртүрлі әлеуметтік институттардың (жұмыс берушілер, еңбекпен қамту орындары, кәсіподақтар, мәдениет, спорт мекемелері, ата-аналар т.б.) өзара әрекеттестігі. Мұндай байланыс негізінде білім беру жүйесінің практикалық бағыттылыққа қарай өзгеруі орын алады.

Бұл зерттеуде болашақ педагогтің бәсекеге қабілеттілігін қалыптастырудың теориялық мәселелері қарастырылады, практикалық шешу жолы ретінде ЖОО әлеуметтік серіктестік мекемелерімен бірлескен жұмысы алынып, оны ұйымдастырудың тиімді жолдары тәжірибеден өткізіледі.

Түйін сөздер: әлеуметтік серіктестік, бәсекеге қабілеттілік, бәсекеге қабілетті-кәсіби педагог, ресурстық орталық, еріктілер.

Атабекова Б.Б.^{1*}

¹ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы Казахстан*

СОЦИАЛЬНОЕ ПАРТНЕРСТВО – ФАКТОР РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Аннотация

Сегодня реализация стратегии Казахстана по вхождению в тридцатку стран мира и, соответственно, необходимость выхода в мировое образовательное пространство ставит вопрос о подготовке специалистов, отвечающих рыночным требованиям высших учебных заведений. Современная рыночная экономика труда ставит задачу формирования нового типа конкурентоспособных специалистов, свободно входящих в мир производства, обладающих знаниями, навыками, а главное, развитыми личностными качествами, являющимися основой успешной деятельности.

В области экономики это понятие характеризует спрос на промышленные товары, но теперь мы можем видеть, что конкурентоспособность является комплексным понятием, отражающим стоимостные и качествен-

ные параметры промышленной продукции. При этом основным продуктом педагогических вузов является качественная подготовка будущих педагогов, занимающихся детским образованием.

В настоящее время в педагогическом лексиконе широко используется понятие «социальное партнерство», поэтому оно представляет собой особый институт гражданского общества, принимающего в качестве главной ценности знания. Социальное партнерство в образовании – это взаимодействие различных социальных институтов, связанных с образованием (работодатели, места работы, профсоюзы, учреждения культуры, спорта, родители и др.). На основе такого общения система образования меняется в сторону практической направленности.

В данном исследовании рассматриваются теоретические проблемы формирования конкурентоспособности будущего педагога, в качестве практического решения принимается совместная работа с институтами социального партнерства высших учебных заведений, а также реализуются эффективные способы ее организации.

Ключевые слова: социальное партнерство, конкурентоспособность, конкурентоспособно-профессиональный педагог, ресурсный центр, волонтеры.

Atabekova B.^{1*}

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

SOCIAL PARTNERSHIP AS A FACTOR OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONALISM AND COMPETITIVENESS OF FUTURE TEACHERS

Abstract

Today, the implementation of Kazakhstan's strategy to join the top thirty countries of the world and, accordingly, the need to enter the global educational space, raises the issue of training specialists who meet the market requirements of higher education institutions. The modern labor market economy sets the task of forming a new type of competitive specialists who can freely enter the world of production, who have acquired knowledge, skills, and, most importantly, developed personal qualities, which are the basis for successful action.

In the field of economics, this concept describes the demand for manufactured goods, but now we can see that competitiveness is a comprehensive concept that reflects the value and quality parameters of industrial products. At the same time, the main product of pedagogical higher educational institutions is the high-quality training of future teachers engaged in child education.

Currently, the concept of "social partnership" is widely used in the pedagogical lexicon, so it is a special institution of civil society that takes knowledge as the main value. Social partnership in education is the interaction of various social institutions related to education (employers, places of employment, trade unions, culture, sports institutions, parents, etc.). On the basis of such communication, the educational system changes towards practical orientation.

In this study, the theoretical problems of forming the competitiveness of the future teacher are considered, as a practical solution, joint work with the institutions of social partnership of higher education institutions is taken, and effective ways of organizing it are put into practice.

Keywords: social partnership, competitiveness, competitive-professional teacher, resource center, volunteers.

Кіріспе. Біз қарастыратын мәселенің көкейкестілігі заңнамалық құжаттармен қоса алғанда білім беруге байланысты тұжырымдамалардың дерлік барлығында басты мәселеге айналғандығында. Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықты игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңістігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін тұлғаның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну болып отыр.

Қоғамның дамуының басты кейіпкері адам болса, қазіргі кезде оның тұлғасы мен әрекетіне жоғары талаптар қойылуда. Өз бетінше шешімдер қабылдай алатын, жаңа жағдайларда тиімділік және табыстылық таныта білетін, кәсібилік биігін бағындырған еңбек адамы сұранысқа ие. Бұл ретте әр адамның қабілеттерін, шығармашылық әлеуетін дамыту арқылы жеке және қоғамдық мәні бар мәселелерді шешу қолынан келетін тұлғаларды қалыптастыру мемлекеттің дамуын ілгерілететін фактор ретінде танылады. Мұндай тұлғаларды қалыптастыруда педагогтардың алар орыны ерекше екендігі даусыз. Бүгінде педагогикалық оқу орындарында білім алушылар кәсіби білім, білік, дағдыны меңгеріп қана қоймай, мамандық бойынша келешекте қызмет атқаруға қажетті мәнді сапаларын да жетілдірулері

тиіс. Болашақ тәрбиеші немесе мұғалім айналасындағылармен тиімді тұлғааралық қарым - қатынас жасай алу, әлеуметтік жағдаяттарға бағыттала білу, басқа адамдардың тұлғалық ерекшеліктері мен эмоционалдық жағдайларын дұрыс бағалау, өзара әрекеттестіктің сәйкес құралдарын таңдай біліп, оларды кәсіби әрекетте жүзеге асыра алулары қажет. Бұл ретте болашақ педагогтарды дайындаудағы әлі де пайдаланылмаған қорларды іске қосудың мәні зор. Осы мәселелерді шешуде педагогикалық жоғары оқу орындарының алдында тұрған міндеттер ауқымы кең. Қоғам талаптарна сай ұстаздады даярлау ол қоғам боп қолға алатын мәселе. Білім беру ұйымы әлеуметтік - педагогикалық жүйе ретінде сыртқы ортамен тікелей байланысады. Ол байланыс оқу орынының әрекетінің тиімділігін арттыруға, басқару ісінің құрылымын жетілдіруге, даму болашағын бағдарлап, бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді. Сондықтан әлеуметтік серіктестік құрудың тетіктерін қалыптастыру қазіргі кездегі кәсіби білім беру жүйесін жаңғыртудың басты бағыттарының бірі болып отыр.

«Әлеуметтік серіктестік» ұғымы ғылыми зерттеулер мен педагогикалық қызмет практикасына барған сайын тұрақты еніп келе жатқаны сөзсіз. Соңғы 10 жылдарда зерттеулерге жасалған талдау осы ұғым экономикалық-саяси саладан біртіндеп әлеуметтік салаға көшкенін көрсетеді. Бұл мәселе бүгінгі таңда жалпы әлеуметтік кеңістік субъектілері мен субъектіліктің, саналылықтың, дербестіктің, өзара әрекет ететін әр тараптың таңдау еркіндігінің өсу бағытындағы білім арасындағы қарым-қатынас сипатының түбегейлі өзгеруіне байланысты. Әлеуметтік серіктестік жағдайындағы білім мекемелері қызметтерінің ерекшеліктері талданады, заманауи білімдегі серіктестік қызметінің жағдайы мен оны зерттеу және дамыту бағыттары қарастырылады. Бұл жағдайда белгілі бір қағидаттар басшылыққа алынады.

Негізгі ережелер. Мақаланы дайындау барысында отандық және шетелдік ғалымдардың саясаттану, әлеуметтану, мәдениеттану, педагогикалық және әлеуметтік философиялық бағыттағы еңбектерге сүйенді. Жұмыстың әдістемелік негізіне мәселенің қалыптасу, даму барысын зерттеуде қолданылатын тарихи-логикалық әдіс, «Әлеуметтік серіктестік», «бәсекелестік», «бәсекеге қабілеттілік», «бәсекеге қабілетті педагог» түсініктерін айқындау мен болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестік негізінде біз қарастырып отырған сапаларын, кәсібилігін дамытудың кейбір теориялық астарларын қарастырып, тәжірибелік тұстарына сипаттама беру болып табылады. Соңғы жылдары кең таралған педагогикалық және философиялық тәсілдер, ұстындар, қағидаттар жатады. Мақала тақырыбын зерттеуде құжаттарды, ғылыми әдебиеттерді салыстыру әдісі арқылы жұмыс жүргізілді. Мақаланың теориялық және әдістемелік негіздеріне Әлеуметтік серіктестік – болашақ педагогтардың кәсібилігі мен бәсекеге қабілеттілігін дамытудың факторы ұстанымдары мен парадигмалары да қатысты. Мақала жазу барысында абстрактілік-логикалық, жүйелілік, құрылымдық, статистикалық талдау әдістері де қолданыс тапты және ресми материалдар, статистикалық мәліметтер, ғылыми-практикалық конференциялар материалдары, сондай-ақ ғылыми ақпарат басылымдарында жарық көрген отандық ғалымдардың еңбектеріндегі көрсеткіштер пайдаланылды.

Материалдар мен әдістер. Жоғарыда келтірілген негізгі ұғымдардың мәнін ашу мақсатындағы талдауларға көшеміз. Әлеумет – қазақ халқының дәстүрлі түсінігінде жамағат, қауым, жұртшылық мағынасында қолданылған ұғым. Әлеумет ұғымының қазіргі заманғы мағынасы қоғам, қауым, қауымдастық сөздерінің ғылыми ұғымдарымен мәндес [1]. «Әлеуметтік» деген ұғымға ғылыми терең анықтама, түсінік берген К.Маркс пен Ф.Энгельс, қоғамды, ондағы үдерістер мен қатынастарды зерттегенде, «қоғамдық» және «әлеуметтік» ұғымдарын қолданды. Олардың пайымдауынша әлеуметтік деп, әр түрлі жеке тұлғалардың бірігіп істеген қызметінің жемісі, нәтижесі де, ал олардың қоғамдық құрылымындағы алатын орны, атқаратын рөлі және әр түрлі жағдайлары бір – бірінен өзгеше қоғамдық үдерістерге қатынасынан көрінеді [2].

«Үлкен әлеуметтік түсіндірме сөздігінде» «серіктестік» (ағылш. калькасы «partnership») жалпы мақсатқа қол жеткізуге бағытталған тең құқықтар мен міндеттерге негізделген бірлескен қызмет ретінде анықталады [3].

«Заманауи экономикалық сөздікте» «серіктестік»: 1) бірнеше жеке және заңды тұлғалардың бірлескен экономикалық қызметті ұйымдастырудың жаңы формасы; 2) практикалық түрде жүргізілетін, бірақ құралтай құжаттарында бекітілмеген фирмалардың, компаниялардың ынтымақтастық формалары ретінде түсіндіріледі. Осындай қатынастарды дәлелдеу құжаты ретінде әдетте корпоративтік серіктестік туралы шарт (хаттама) жасалады [4].

Ю.Г.Ожегов, «серіктестік» терминінің мәндік саласына: 1) *мемлекеттік және жекеменшік секторлар арасындағы серіктестік* – жалпы мақсатқа жету үшін жұмыс істеу мақсатында мемлекеттік ұйымдар және жекеменшік мекемелер арасында қалыптасқан серіктестік; 2) әлеуметтік серіктестік – еңбек қатынастарын және олармен тікелей байланысты өзге қатынастарды реттеу мәселелері бойынша жұмыскерлер мен жұмыс берушілердің мүдделерін келістіруді қамтамасыз етуге бағытталған жұмыскерлер (жұмыскер өкілдері), жұмыс берушілер (жұмыс беруші өкілдері), мемлекеттік билік органдары, жергілікті өзін-өзі басқару органдары арасындағы өзара қарым-қатынастар жүйесі [5].

Сонымен, кең мағынада әлеуметтік серіктестікті осы қызметке қатысатын барлық қатысушылар қабылдайтын жағымды әсерлер нәтижесі болып табылатын әлеуметтік элементтердің – әртүрлі әлеуметтік топтар өкілдерінің бірге бөлген қызметі ретінде анықтауға болады. Бұл ретте аталмыш қызмет әлеуметтік серіктестік аясында арнайы жоспарланатын акциялар арқылы перманентті түрде де, ситуативті түрде де жүзеге асырылуы мүмкін [6] (мәлімет алынды 21.10.2023).

«Білімдегі әлеуметтік серіктестік» категориясы, соған байланысты қызмет тәрізді қазіргі Қазақстанда тек соңғы бірнеше жыл бұрын ғана толыққанды мойындалды. Кәсіби білім саласына қатысты әлеуметтік серіктестіктің әртүрлі аспектілері бөліп көрсетіледі.

Мысалы, И.П.Смирнов пен Е.В.Ткаченко, әлеуметтік серіктестік білім мекемелері үшін білім алушылардың практикасы мен оқытушылардың жабдық пен технологиялық үрдістердің ең жаңа типтерімен танысуға, машықтануын ұйымдастыруға, реттеуге мүмкіндік беретіндігін атап өтеді. Сонымен қатар, әлеуметтік серіктестік тиімділігі жоғары білікті мамандарды дайындау арқылы өндірісті дамытуға да жағымды ықпал ететіндігіне тоқталады. [7, 28-б.].

Осы зерттеудің мәнмәтініндегі «бәсеке» - бір жағынан, іс-қимыл жасайтын салада ұнамды нәтижеге жету үшін жүріп отыратын жарыс, қандай да бір еңбекті жүргізудің қолайлы жағдайына ие болу үшін, пайданы мол алу үшін тауар өндірушілердің бір-бірімен күресі, екінші жағынан, ол нарық субъектілерінің өнімді өндіру мен оны өткізудегі және капиталды қолдану сферасындағы ара қатынастары ретінде қарастырылады [8]. «Бәсекелестік» ұғымын түсіндіру және анықтау үшін ағылшын және испан тілдерінде «competition» (бір нәрсеге қол жеткізуге, алуға тырысу) терминінің пайдаланылуы өте маңызды. Осы сөздің «жарыс», «бәсеке» деген де мағынасы бар [9].

Педагогиканың кеңес кезіндегі даму барысында «бәсекелестік» термині кеңінен қолданыла бастады, бірақ ол көбіне «жарыс» ұғымының жағымсыз коннотациясы ретінде пайдаланылды. Екінші, міндетті түрде «социалистік» деп сипатталатын ұғым ұжымда тәрбиелеудің кеңінен тараған әдісін білдірді [10, 19-24 б.]. Бәсекелестік капитализмнің жағымсыз және адамгершілікке жатпайтын қалдығы деп есептелді. Бәсекелестіктің дамытушы және уәждік әлеуеті жоққа шығарылды немесе мүлде ол туралы айтылмады.

Кеңес дәуіріндегі білім саласында да бәсекелестік тек жасырын түрде болды. Мысалы, жоғары оқу орындарына тек конкурстық (яғни бәсекелестік) негізде ғана оқуға түсуге болатын. Оқуға түсу сынағы кезінде студенттер үшін бәсекелестік орта құрылды. бірақ ЖОО-на түскеннен кейін студенттердің жеке бәсекеге қабілеттілігі негізінде жұмыс орнына бөлуге дейін олардың арасында ешқандай бәсекелестік қарым-қатынас болмайтын.

«Бәсеке қабілеттілік» түсінігі ХХ ғасырдың 70 жылдарында Батыста пайда болды. Шамамен сол уақытта өнімнің бәсеке қабілеттілігі мәселесімен кеңес үкіметі де айналыса бастады. «Бәсекеге қабілеттілік» ұғымы кең мағынада экономикалық категория немесе сипат, көрсеткіш, құрал, т.б. ретінде түсіндіріліп, мұнда өнімнің бәсекеге қабілеттілігі – тауарлардың тұтынушы қажеттілігін жоғары деңгейде қанағаттандыруын және осының арқасында нарықта өз орнын табуы. Басқа сөзбен айтқанда, бұл тұтынушының талғамына сай келетін және оның сатылуын қамтамасыз ететін өнімнің жоғары сапалылығы.

Өткен ғасырдың 90-жылдарында нарықтық экономикаға көшуге байланысты ресейлік және қазақстандық педагогтар мен психологтар арасында тұлғаның бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру мәселесіне үлкен қызығушылық пайда болды. Бүгінде жұмыс берушілер тарапынан «кәсібилік» деген терминнің орнына «бәсекеге қабілеттілік» терминін көбірек пайдаланылуда [11].

Бәсекеге қабілетті маманды сипаттай отырып, көптеген зерттеушілер (В.И.Андреев, А.А.Власова, Е.В.Евполова, Б.А.Тұрғынбаева, А.Бандура, Ф.Ф.Бодалев, С.А.Борисенко, В.А.Ведеников, Б.С.Гершунский, Э.Ф.Зеер, А.Н. Леонтьев, Р.Мартене, А.Маслоу, Л.М.Митина, А.В.Петровский, Н.В.Фомин, В.Д.Щедриков, Э.Эриксон және т.б.): кәсіби күзіреттілік; теориялық және практикалық дайындықтың жоғары деңгейі; ғылым мен техниканың соңғы жетістіктері мен заманауи технологияларды жоғары деңгейде меңгеру; өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіру мен кәсіби өсуге ұмтылу; табысқа жетуге тырысу; шығармашылық пен инновациялық қызметке қабілеті; перспективаны, өзінің дамуын болжап, таңдай білу және мәселені жүйелі көре білу; мақсаттылық, құндылық бағдарлану, мақсаттарға жетудегі қажырлылық және кедергілерді жеңе білу; өндірістің заманауи технологияларына бейімделу қабілеті, еңбектің бір түрінен екіншісіне жеңіл ауысу, сондай-ақ мамандықтардың көпшілік түріне қажетті білім, білік және қабілеттерді меңгеру; ой икемділігі; өзін-өзі бағалай білу қабілеті; жауапты шешімдер қабылдау қабілеті; еңбекқорлық, тиімділік пен сапаға бағдарлану; тәуекелге бас тігу қабілеті; коммуникативтілік сияқты тұлғалық қасиеттерді бөліп көрсетеді [12]. Осы көрсетілген құндылықтардың барлығы бәсекеге қабілетті болашақ мамандар үшін, қаншалықты маңыздылығын айқындайдынығы дәлел болмақ. Ал осы ұғымдарды сипаттау белгісі ретінде құндылықтар нысаны «субстанция» емес, бізге «форма» және «формализм» ұғымдарын тудырады. Ендеше «материя» және «материализм» үнсіз қарама-қайшылық байланысқа түседі. Бұл басқа нәрсе емес, формализм, бірақ тура материализмді, қалыптастыру формаларының соқтығысу мәселелері болмақ [13, 4 б.].

Бәсекеге қабілеттілікті анықтайтын тұлғаның көптеген қасиеттерінің ішінде орыс ғалымы В.И.Андреев он басымды қасиеттерді бөліп көрсетеді, олар: мақсаттар мен құндылық бағдарлардың нақтылығы, еңбекқорлық, іске шығармашылық көзқарас, тәуекелге қабілеттілік, тәуелсіздік, көшбасшылық, стресске төзімділік, кәсіби өсуге және еңбек өнімі сапасының жоғары болуына ұмтылу [14]. Автордың ойларымен келісе отырып, тұлғаның бұл қасиеттерінің қалыптасып, дамуы үшін жоғары оқу орындарында тиісті жағдайлар жасалуы тиіс дегіміз келеді.

Ал, А.А.Власова бәсекеге қабілеттілік мәніне студенттің-болашақ педагогтың кіріктірілген жеке және тұлғалық сипаттамасы деп қарастырып, оған нақты мақсаттарды қоюды, құндылық бағдарларды анықтау біліктілігін, тәуелсіздігін, тәуекелге бас тігуін, көшбасшы болу қабілетін, толеранттығын, еңбекқорлығын, үздіксіз өз білімін жетілдіруге ұмтылуын, конгруэнттілігін, стресске төзімділігін енгізеді. Олар студенттің зияткерлік, уәждік, эмоционалды, қайсарлық, заттық-практикалық, экзистенциалдық саласы мен дербестігін өзі реттеу саласы компоненттері есебінен қалыптасады, деген пікірін білдіреді. [15].

Е.В.Евполованың диссертациялық зерттеуінде кәсіби білімді педагогтар үшін бәсекелік ортасын қалыптастыру қажеттілігі туралы маңызды ережелер бар. Ғалымның пікірі бойын-

ша, ЖОО бәсекелік білім ортасында білім субъектілері (студенттер) арасындағы бәсекелік белсенділікті дамытуды қамтамасыз етеді, ал ол бәсекеге қабілетті маманға қажетті кәсіби және тұлғалық сапаны дамытуды қалыптастыруға ықпал етеді [16] (мәлімет алынды 21.10.2023).

Біз өз жұмысымызда мұндай орта ретінде ЖОО мен әлеуметтік серіктестер бірлестіктерін қарастырамыз.

Қазақстандық ғалым Б.А.Тұрғынбаева бәсекеге қабілеттілік ұғымын күні кешеге дейін білім саласына қатысты қолданылмағанын көрсетеді. «Бәсекеге қабілеттілікке» мемлекеттік тұрғыдан қызығушылық білім саласындағы реформаларға байланысты туындап, «бәсекеге қабілетті мектеп түлегі, бәсекеге қабілетті білім мекемесін», қалыптастыру қолға алынғанын айтады. Ғалымның пікірінше «бәсекеге қабілетті мұғалім» өзінің шеберлігін үнемі арттырып отыратын, өзінің жетістіктері мен кемшіліктері жайлы өзіндік бағасы бар, әлсіз тұстарын жетілдіру үшін озық тәжірибені шығармашылықпен қолдану, педагогикалық жаңалықтар көшінен қалмауды басты назарда ұстайды. Жаңа технологияларды меңгеру, қолдану арқылы өз ісінің нәтижелі болуын жүзеге асырады деп нақтылайды [17]. Еліміздегі барлық мамандардың кәсіби құзыреттілігін дамыту және кәсіби даярлау мәселесін тиімді шешуге байыппен назар аудару педагогтарға да өз әсерін тигізбей қоймайды, өйткені білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында қазіргі білім беру жүйесі жігерлі де білікті педагогтарды қажет етеді [18, 22 б.].

Нәтижелер мен талқылау. Жоғарыдағы келтірілген талдауларға сүйене келе бәсекеге қабілеттілікті болашақ педагогтың білім беру үрдісінің тиімділігін арттыру мен нәтижеге бағыттауда көрінетін, терең білімділігін, инновациялық әрекетке дайын болуы мен ұтқырлығын көрсететін кіріктірілген тұлғалық сапасы деген тұжырым жасаймыз. Бұл оның өзін-өзі үздіксіз шығармашылық кеңістікте жетілдіруінде, педагогикалық әрекетті орындау шеберлігінде көрінеді.

Зерттеудің алдына қойған мақсат- міндеттеріне орай Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті мен Қазақ қыздар педагогикалық университеттеріндегі «5В010300-Педагогика және психология» мен 5В012300-Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану мамандықтарының 2 курс студенттерінен бәсекеге қабілеттілік туралы көзқарастарын, бәсекеге қабілеттіліктің негізгі құрамалары туралы білімдерін анықтау мақсатында айқындаушы сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 156 адам қатысты. Диагностикалық материал болашақ педагог маман қабілетінің жеке-тұлғалық сапаларының ұтқырлығын ашатын В.И.Андреевтің «Бәсекеге қабілеттілік деңгейіңіз қандай?» тесті негізінде бейімдей құрастырылды. (Сурет -1). Тест 20 сұрақтан тұрады [19].

Сурет -1 Болашақ педагогтердің бәсекеге қабілеттілігін айқындауға арналған бақылау экспериментінің нәтижелері

Сауалнамаға қатысушылар берілген сұрақтардың: «Ия», «Жоқ», «Жауап беруге қиналамын», жауаптарының біреуін ғана белгілеуі керек.

Алынған сауалнама көрсеткіштерінің нәтижесінде жоғары деңгейі - 15% көрсетсе; орташа деңгейі - 24%; төменгі деңгейі – 61% көрсетті. Әрине, бұл жерде студенттердің өзіндік дағдыларының артық та кем де болу мүмкіндігін есепке алу керек, дей тұрғанмен «жоғары» деңгей жеткіліксіз екендігі анық байқалады.

Эмпирикалық бақылаудың алынған нәтижелерінің деңгейлері төмендегіше анықталды:

Төмен деңгей: мақсатқа жетудегі тұлғаның сұранысы төмен; өзінің қоры мен мүмкіндіктерін жете ұғынбайды және қазірден бастап болашаққа жылжу үшін жұмылдыра алмайды; іс-әрекеттің әр түрінде жетістікке жетуге ұмтылмайды; болашақ маманның еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілік мінез-құлқы қалыптаспаған. Іс-әрекет мазмұнын, оларды жүзеге асырутехнологияларын анықтау дағдысы қалыптаспаған; әлеуметтік ортада өз қызығушылығын қорғай алмайды; мәселені стандартты емес шеше алмайды; осы бағытта білім алуда әлеуметтік ақпараттық-көздерді өз бетімен жинап, өңдей алмайды. Бәсекеге қабілеттілікті өздігінен талдап, рефлексиялай алмайды және бағалау мен өзіндік бағалауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік, сапалар жиынтығы төмен қалыптасқан; мүмкіндіктер кеңістігі мен үлгілік жағдаяттарды талдай алмайды; іс-әрекет нәтижелерін мойындамайды.

Орта деңгей: мақсатқа жетудегі тұлғаның сұранысы орташа; өзінің қоры мен мүмкіндіктерін жете ұғынады, бірақ оны ескере бермейді, оларды қазіргіден болашаққа жылжу үшін сирек жұмылдырады; іс-әрекеттің әр түрінде жетістікке жетуге оқытушының көмегімен ұмтылады; болашақ педагог маманның еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілік мінез-құлқы қалыптасқанмен, оны көрсете бермейді. Іс-әрекет мазмұнын, оларды жүзеге асырутехнологияларын анықтау дағдысы қалыптасқан; әлеуметтік ортада өз қызығушылығын барлық уақытта қорғай алмайды; мәселені стандартты емес тұрғыдан сирек шешеді; осы бағытта білім алуда әлеуметтік ақпараттық-көздерді өз бетімен жинағанымен, өңдей алмайды. Бәсекеге қабілеттілікті өздігінен сирек талдап, рефлексиялайды және бағалау мен өзіндік бағалауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік, сапалар жиынтығы орташа қалыптасқан; мүмкіндіктер кеңістігі мен үлгілік жағдаяттарды талдауы орташа, іс-әрекет нәтижелерін кейде ғана мойындайды.

Жоғары деңгей: мақсатқа жетудегі тұлғаның сұранысы жоғары; өзінің қоры мен мүмкіндіктерін жете ұғынып, қазірден болашаққа жылжу үшін толық жұмылдырады; іс-әрекеттің әр түрінде жетістікке жетуге ұмтылады; болашақ педагог маманның еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілік мінез-құлқы қалыптасқан. Іс-әрекет мазмұнын, оларды жүзеге асырутехнологияларын анықтау дағдысы қалыптасқан; әлеуметтік ортада өз қызығушылығын барлық уақытта қорғай алады; мәселені стандартты емес шешеді; осы бағытта білім алуда әлеуметтік ақпараттық-көздерді өз бетімен жинап, өңдейді. Бәсекеге қабілеттілікті өздігінен талдап, рефлексиялайды және бағалау мен өзіндік бағалауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік, сапалар жиынтығы қалыптасқан; мүмкіндіктер кеңістігі мен үлгілік жағдаяттарды тереңірек талдай алады; іс-әрекет нәтижелерін мойындайды.

Болашақ педагог-психологтардың бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыруға арналған тәжірибелік жұмыс бұл бағытта университетпен бірлесе жұмыс жасайтын әлеуметтік серіктестік мекемелері анықталып, онда студенттердің алған теориялық білімдерін практикамен ұштастыруына мүмкіндіктер жасалынды.

Серіктес мекемелер ретінде Алматы қаласы №92 М.Ганди атындағы орта мектебі, «Нұр бағдар» психологиялық орталығы, педагогикалық колледжі алынып, олармен ЖОО, болашақ педагог маман, жұмыс берушілердің міндеттерін нақтылай көрсетілген екі жақты келісімшарттар жасалынды. Экспериментке қатысушы студенттермен сауалнама жүргізіліп, педагогика және психология институты жанынан «Кемел» ресурстық еріктілер орталығы

құрылды. Тәжірибелік – эксперименттік жұмыстың барлық құжаттары институт басшылығымен бекітілді. Болашақ педагог-еріктілерден құралған ресурстық орталық бағдарламасының аясында мақсатты түрдегі жұмыс үстіміздегі оқу жылы ішінде бекітілген келісім шарттарда көрсетілген міндеттері «Болашақ педагог-еріктілердің бәсекеге қабілеттілігін дамытуға арналған «КЕМЕЛ» ресурстық орталығының ережесі»не сәйкес орындалған:

I Жалпы мәліметтер. Болашақ педагог маман-еріктілерден құралған ресурстық орталық – бакалавр деңгейінде орындай алуға тиіс кәсіби құзыреттіліктері әлеуметтік серіктестердің талабына сай болуын қамтамасыз ететін ұйым.

Ресурстық орталық – өз іс-әрекетінде ҚР Конституциясы, ҚР «Білім Заңы», ҚР «Қазақстандағы жастар мемлекеттік саясаты» заңы, ҚР Президентінің жарлықтары, бұйрықтары, жолдаулары мен мақалаларын, ҚР эксперименттік алаңдар туралы ережелерін басшылыққа ала отырып, диссертацияның практикалық-экспериментін жүзеге асыру негізінде құрылған.

II «КЕМЕЛ» ресурстық орталығының негізгі мақсаты: болашақ педагогтардың әлеуметтік серіктестер талабына сай, өзіндік азаматтық ұстанымы мен құндылық бағдары бар, еңбексүйгіш және шығармашыл, тәуекелшілдікке, лидерлікке, тәуелсіздікке, үздіксіз өзін-өзі дамытуға қабілетті, күйгелек болмай, күйзеліске қарсы тұрып, өз кәсіби іс-әрекетінің сапалы нәтижесіне ұмтылысын дамыту.

III «КЕМЕЛ» ресурстық орталығының міндеттері:

- оқу-тәрбие үдерісін *модельдей алу* және оқыту практикасында оны жүзеге асыру мен қатар әртүрлі жастағы балалардың әрекеті, қарым-қатынасы, дамуының диагностикалық әдістерін *пайдалануға дайын болу*;

- балалардың әр алуан әрекет түрлерін *ұйымдастыруға*, кәсіби қызметінде бала құқығы мен мүгедектер құқығы туралы негізгі халықаралық және отандық құжаттарды *қолдануға*, инклюзивті білім беру құндылықтары мен сенімдерін бөлісуге дайындығы;

- психологиялық және психофизиологиялық дамуының жалпы, арнайы (әртүрлі ауытқушылық типтері) заңдылықтары мен жеке ерекшеліктерін, әртүрлі жастағы адам әрекеті мен мінез-құлқын реттеу өзгешеліктерін есепке алу құралдарын *қолдана алып*, мамандықтың жоғары әлеуметтік маңызын *түсінуде* кәсіби этикалық ұстанымдарды *сақтай алуы*;

- қоғамның әлеуметтік-мәдени құрылымының ерекшеліктерін ескере отырып, көп-мәдениетті ортада кәсіби әрекетті ұйымдастыру тәсілдерін, сондай-ақ, ұлттық тәрбиенің заңдылықтары мен принциптерін *меңгеру*;

- психологиялық және педагогикалық зерттеулерде сапалық және сандық әдістерді істей алу мен білім берудің түрлі деңгейіндегі білім алушыларға арналған бағдарламалардан, оқыту, тәрбиелеу және дамытудың әртүрлі теорияларынан алған білімдерін *қолдану*;

- білімдік ортада субъектілердің бірлескен қызметі мен тұлғааралық өзара әрекеттестікті ұйымдастыру әдістерін *меңгеру және* кәсіби міндеттерді шешуде мамандардың пәнаралық, салааралық өзара әрекеттестіктеріне қатысу;

- сыни ойлау әдістемесін меңгеру мен өзгермелі еңбек нарығына бейімделуі және белсенді де жауапты азамат болып қалыптасуы үшін нәтижеге және мобильділікке бағытталған білім алуға қабілеттілігін жетілдіру.

IV «КЕМЕЛ» ресурстық орталығының ұстанымдары:

- *белсенділік ұстанымы*: өзін-өзі ұйымдастыруы, үздіксіз өзін-өзі дамытуға қабілеттілігін арттыруы, еңбексүйгіш шығармашылыққа, тәуекелшілдікке ұмтылысын жетілдіру;

- *зерттеушілік ұстанымы*: кәсіби іс-әрекеті барысында әртүрлі жас аралығындағы балалардың әрекеті, қарым-қатынасы дамуын диагностикалау мен сапалы нәтижеге жетуіне ықпал ету;

- *мінез құлықты насаналау (түсіну, ұғыну) ұстанымы*: күйгелектікке жол бермей, күйзелістерді жеңіп, өзіндік жеке азаматтық ұстанымы мен құндылық бағдары бар, психологиялық

және психофизиологиялық дамуының жалпы, арнайы (әртүрлі ауытқушылық типтері) заңдылықтары мен жеке ерекшеліктерін, әртүрлі жастағы адам әрекеті мен мінез-құлқын реттеу өзгешеліктерін есепке алу құралдарын қолдана алуы;

- *әріптестік қатынас ұстанымы (субъект-субекті):* өз кәсіби мамандығының жоғары әлеуметтік маңызын түсіне отырып кәсіби этикалық ұстанымдарды сақтай алуы мен қоғамның әлеуметтік-мәдени құрылымының ерекшеліктерін ескере отырып, көпмәдениетті ортада кәсіби әрекетті ұйымдастыру тәсілдерін, сондай-ақ, ұлттық тәрбиенің заңдылықтары мен принциптерін меңгеруі.

VI «КЕМЕЛ» ресурстық орталығының бағыттары:

- *ағартушылық-білімдік:* кездесулер, шебер сыныптар, коучингтер, видео-роликтер, пікірталастар, дөңгелек үстелдер, озат педагогикалық тәжірибелер, онлайн конференция және тағы басқа;

- *процессуалдық іс-әрекеттік:* бәсекеге қабілеттілікке түрткі болатын орта ұйымдастыруда әлеуметтік серіктестердің талаптарына сай болу үшін теориялық білімдерін өз кәсіби іс-әрекеттерін атқара алу құзыреттіліктері мен өзіндік бағалауды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білім, білік, сапалар жиынтығы; мүмкіндіктер кеңістігін талдау; үлгілік жағдаяттарды талдау; іс-әрекет нәтижелерін мойындау;

- *рефлексивтік-нәтижелік:* іс-әрекет мазмұнын, оларды жүзеге асыру технологияларын анықтау дағдысының болуы; әлеуметтік ортада қызығушылығын қорғау біліктілігі; мәселені стандартты емес шешуге даярлығы; осы бағытта білім алу әрекетінің әлеуметтік ақпараттық-көздерін жинау және өңдеу біліктілігінің көрінісі.

VII «КЕМЕЛ» ресурстық орталығын ұйымдастыру:

- орталық жұмысы педагогика психология институты басшылығы және диссертацияның практикалық-экспериментін жүзеге асыру негізінде құрылып, арнайы жоспарланып бекітілген бағдарламалық жүйе бойынша ортақ жиналыс жоспарымен жүзеге асырылады;

- орталықтың жалпы жұмысы 3-4 отырысқа негізделіп жасалады, көлемді іс-шаралар – бір жылға құрылады;

- орталық отырыстары қыркүйектен маусымға дейінгі аралықта өтеді.

VIII «КЕМЕЛ» ресурстық орталығы жұмысының түрлері:

- баяндамалар тыңдап, пікірталастар жүргізу;

- алдын ала жоспарланған тақырып бойынша диспут;

- психологиялық жаттығулар, психогимнастика;

- көркем және деректі фильмдерді бірлесе көріп, талқылау;

- көрме, жарнама;

- орталық мүшелерінің шығармашылық жетілуі (рөлдік, театрланған қойылымдар, әдеби оқулар және т.б.);

- сайт жүргізу (http://www.kemelpedagog.kz/sait_SD/);

- басқа да жастар ұйымдарымен байланысып, бірлесіп жұмыс жасау.

IX «КЕМЕЛ» ресурстық орталығын құрылымы:

- «Кемел» ресурстық орталығы белсенділерінің отырыс мәжілісі жоғары басқару органы болып табылады;

- «Кемел» ресурстық орталығы өз қызметін ұйымдастырушылардың басшылығымен жүзеге асырады.

X «КЕМЕЛ» ресурстық орталығына мүшелікке қабылдау тәртібі:

- *мәжіліс отырысына жаңадан келген әр болашақ педагог орталықтың тұрақты мүшесі болып қалыптасады;*

- *орталық қызметі мен жарғысына қызығушылық танытушы тұлға ресурстық орталыққа бірден қабылданады.*

ХІ «КЕМЕЛ» ресурстық орталығын ресми құжаттары:

Жарғы кемінде төрт данадан тұрады: орталықтың ұйымдастырушыларында, институт басшылығында, институттың ғылыми ісі жөніндегі орынбасарларында.

1. Ресурстық орталық жұмысының жоспары.

2. Әлеуметтік серіктестермен практикадан өтетін болашақ педагогтардың келісім шарттары.

3. Ресурстық орталық жұмысының күнделігі (отырыс мәжілісінен мағлұматтар, сөйлеушілердің тақырыптары мен аты-жөндері, орталықтың жүргізген мерекелік іс-шаралар құжаттары хроникалық түрде қадағаланады).

Қорытынды. Педагог мамандарды көп деңгейлі дайындауға көшу жағдайында еңбек нарығында қажетті бәсекеге қабілетті маман даярлау Қазақстанның білім саласын реформалаудың негізгі мақсаттарының бірі екендігін атап өтеміз. Болашақ маманның бәсекеге қабілеттілігін әлеуметтік серіктестік негізінде дамыту біздің зерттеу жұмысымыз көрсеткендей олардың теориялық алған білімдерін университет қабырғасында жүріп, тәжірибелік тұрғыда өзін-өзі жұмылдыру арқылы кәсіби шындалуы болып табылады. келісім шарт негізінде, әлеуметтік серіктестердін талаптарын қанағаттандыруынан көрінеді.

Әлеуметтік серіктестік мамандарды кәсіби даярлауда ЖОО мен әлеуметтік институттардың еріктілік, өзара тиімділік, өзара қолдау, өзара келісім, өзара жауапкершілікпен сипатталатын, өркениетті қарым – қатынасының, бірлесуінің жүйесі. Бұл жағдайда білім алушылардың таңдаған мамандықтары бойынша алған теориялық білімдерінің тәжірибеде терең пайдалану мүмкіндіктері молаяды, кәсіби шешімдер қабылдауға машықтану, кәсіби тұлғалық сапаларының дамуы мәселелері тиімді шешіледі.

Мақала ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігінің ИРН АР14972706 «Әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтерді кәсіби дамытудың инновациялық моделі» тақырыбындағы зерттеуді бағдарламалық мақсатты қаржыландыру аясында дайындалды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. – 344 бет. ISBN 9965-822-10-7

2. Социальное партнерство как перспектива интеграционных процессов в сфере профессионального образования: материалы регион. научн.-практ конф. (г.Ливны, 28 нояб. 2008г.)/ Ливенский филиал ГОУ ВПО «ОрелГТУ», -Орел:ОрелГТУ, 2009-95с.

3. Большой толковый социологический словарь: основные термины и понятия по социологии: словарь/Д.Джери; пер. С англ. Н.Н.Марчук. – М.: АСТ: Вече, 2001. – 544с.

4. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А.Райзберг, Л.Ш.Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – 5-е изд., перераб. И доп. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 497с.

5. Ожегов Ю.Г. Экономика и социология труда: учеб. пособие / Ю.Г.Одегов. – М.: ИНФРА-М, 2002.- 320с.

6. Старцева А.Г. Социальное партнерство и профессиональное сотрудничество [Электронный ресурс] / А.Г.Старцева. – Электронные текстовые данные. – Режим доступа: 21.10.2023. <http://www.den-zh-dnem.ru/page>.

7. Смирнов И.П. Социальное партнерство. Что ждет работодатель?: (итоги пилотного Всерос.социол. исслед.) – И.П.Смирнов, Е.В.Ткаченко.- М.: Аспект, 2004

8. Атабекова Б.Б. Әлеуметтік серіктестік негізінде болашақ педагогтердің бәсекеге қабілеттілігін дамыту/Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация (6D010300 - педагогика және психология)- Алматы: 2020.

9. Oxford Dictionary and Thesaurus / ed.Sara Tulloch. – Oxford Melbourn: Oxford Univ. Pr., 1996.

10. Сергеева М.Г. Непрерывное экономическое образование как приоритетное направление модернизации российского образования altmater / М.Г. Сергеева// Вестн.высшей школы. – 2010.№6. С.19-24.

11. Collins C. Cobuild Collins / C.Collins; ed.by E.L. Din. – Collins Birmingham Univ. Intern. Language Database, 1987.

12. Ангеловский А. Формирование конкурентоспособности студентов в процессе профессиональной подготовки в вузе: моногр. / А.А.Ангеловский. – Челябинск: Образование, 2006

13. Asunción López-Varela Azcárate Cultura, Steven Tötösy deZepetneklenguaje. Towards Intermediality in Contemporary Cultural. Y Representación. Culture, language and Representation. - Practices and Education, 2008. - P. 65-82.
14. Андреев В.И. Педагогика творческого саморазвития. – Казань, 1996. – 343 с.
15. Власова А.А. Формирование конкурентоспособности будущих педагогов: Дис. ...канд.пед. наук / А.А.Власова. – Калининград, 2002. – 181с.
16. Евполова Е.В. Педагогические условия формирования конкурентоспособности будущих педагогов профессионального обучения [Электронный ресурс] / Е.В.Евполова. – Электронные текстовые данные. – Режим доступа: 21.10.2023 Выпуск: №05 (май) <https://e-koncept.ru/2013/13095.htm>
17. Тұрғынбаева Б.А., Болашақ мұғалімдердің әлеуетін дамыту: кәсіби шығармашылық жолында. Монография,. Алматы,: Полиграфия-сервис, 2012. – 316 б.
18. Сихынбаева Ж.С., Жолдасбекова Д.А. Развитие готовности будущих специальных педагогов к совершенствованию профессиональной деятельности Ясауи университетінің хабаршысы. Ғылыми журнал № 3(129), 2023 – 226 б ISSN 2306-7365 (Print) ISSN 2664-068 (Online) Индекс 75637 DPI pretix: 10.47526
19. Андреев В.И. Конкурентология. Учебный курс для творческого саморазвития конкурентоспособности. Казань : Центр информ. технологий, 2004. 468 с.

Reference:

1. Biekenov K., Sadyrova M. Äleumettanudyň tüsindirme sözdigi. – Almaty: Sözdik-Slovär, 2007. – 344 bet. ISBN 9965-822-10-7
2. Sociálne partnerstvo kak perspektiva integracionnyh prosssov v sfere professonälnoho obrazovanie: materialy region. nauchn.-prakt konf. (g.Livny, 28 noiab. 2008g.)/ Livenski filial GOU VPO «OrelGTU», -Orel:OrelGTU, 2009-95s.
3. Böļşoi tolkovyi sosiologicheski slovär: osnovnye terminy i ponätia po sosiologii: slovär/D.Jeri; per. S angl. N.N.Marchuk. – M.:AST:Veche, 2001. – 544s.
4. Raizberg B.A. Sovremennyi ekonomicheski slovär / B.A.Raizberg, L.Ş.Lofovski, E.B. Starodubseva. – 5-e izd., pererab. I dop. – M.: İNFRA-M,2007. – 497s.
5. Ojegov İ.G. Ekonomika i sosilologia truda: ucheb.posobie / İ.G.Odegov. – M.:İNFRA-M, 2002.- 320s.
6. Starseva A.G. Sociálne partnerstvo i professinoälnoe sotrudnichestvo [Elektronnyi resurs] / A.G.Starseva. – Elektornnye tekstovye dannye. – Rejim dostupa: 21.10.2023. <http://www.den-za-dnem.ru/page>.
7. Smirnov İ.P. Sociálne partnerstvo. Chto jdet rabotodatel?: (itogi pilotnogo Vseros.sosiol. issled.) – İ.P.Smirnov, E.V.Tkachenko.- M.:Aspekt, 2004
8. Atabekova B.B. Äleumettik seriktestik negızinde bolaşaq pedagogterdiñ bäskege qabilettiligin damytu/Filosofia doktory (PhD) ğylymi дәреjesin alu üşin daiyndalğan dissertasia (6D010300 -pedagogika және psihologia)- Almaty: 2020.
9. Oxford Dictionary and Thesaurus / ed.Sara Tulloch. – Oxford Melboume:Oxford Univ. Pr.,1996.
10. Sergeeva M.G. Neprerывnoe ekonomicheskoe obrazovanie kak prioritetnoe naprvlenie modernizatsii rossiskogo obrazovania almamater / M.G. Sergeeva// Vestn.vysşei şkoly. – 2010.№6.S.19-24.
11. Collins C. Cobuild Collins / C.Collins; ed.by E.L. Din. – Collins Birmingham Univ. Intern. Language Database,1987.
12. Angelovski A. Formirovanie konkurentosposovnosti studentov v prosesse professionälnoi podgotovki v vuze: monogr. / A.A.Angelovski. – Cheläbinsk: Obrazovanie, 2006
13. Asunción López-Varela Azcárate Sultura, Steven Tötösy deZepetneklenguaje. Towards Intermediality in Contemporary Cultural. Y Representación. Culture, language and Representation. - Practices and Education, 2008. - P. 65-82.
14. Andreev V.İ. Pedagogika tvorcheskogo samorazvitia. – Kazän, 1996. – 343 s.
15. Vlasova A.A. Formirovanie konkurentosposobnosti buduşih pedagogov: Dis. ...kand.ped. nauk / A.A.Vlasova. – Kaliningrad, 2002. – 181s.
16. Evpolova E.V. Pedagogicheskie uslovيا formirovania konkurentosposobnosti buduşih pedagogov professioälnoho obuchenia [Elektronnyi resurs] / E.V.Evpolova. – Elektornnye tekstovye dannye. – Rejim dostupa: 21.10.2023. Vypusk: №05 (mai) <https://e-koncept.ru/2013/13095.htm>
17. Tūrġynbaeva B.A., Bolaşaq mūrġalimderdiñ äleuetin damytu: käsibi şyġarmaşylq jolynda. Monografia,. Almaty,: Poligrafia-servis, 2012. – 316 b.
18. Sihinbaeva J.S., Joldasbekova D.A. Razvitie gotovnosti buduşih spesiälnyh pedagogov k soverşenstvovaniu professionälnoi deiatelnosti İasaui universitetiniñ habarşysy. Ğylymi jurnal № 3(129), 2023 – 226 b ISSN 2306-7365 (Print) ISSN 2664-068 (Online) İndeks 75637 DPI pretix: 10.47526
19. Andreev V.İ. Konkurentologia. Uchebnyi kurs dlä tvorcheskogo samorazvitia konkurentosposobnosti. Kazän : Sentr inform. tehnologi, 2004. 468 s.